

BALOGH GYULA

A tiszaezlári Eötvös Károly¹

KRÚDY GYULA ÉS AZ UTOLSÓ TÁBLABÍRÓ

„Csíkot a Tisza mentén halászni: ügyvédet jelez”²

Író és témája

A tiszaezlári Solymosi Eszter esetének feldolgozásakor Krúdy, jogász család sarjaként, olyan szempontokat is észrevett és megfogalmazott, amelyek megértése elvárhatott némi jogtörténeti felkészültséget. A recepció azonban mindeddig nem vette számításba az író feltételezhető jogi ismereteit, holott ezen szempontok segítségével rétegzettebb képet alkothatott volna a regény szereplőinek sokszor egysíkúnak tekintett motivációjáról. Így például az idős Krúdy és Eötvös szerepe és viszonya is nagyobb távlatokban kerülhetett volna értelmezésre, ahol a konkrét jogi paradigmaváltás irodalmi leképződése, majd annak az általános: századforduló, korszakhatár problematikába való átpoetizálása az író komplex világvéleményének nagyszerű példaként tovább mutatható lenne a kortárs értelmezések gyakori tendenciájánál, mely szerint a harmincas évek elején keletkezett mű már a közelgő világháborút megjósoló prófécia lenne, amely bár nem kizárható, ám nem is kizárólagos olvasata a tiszaezlári regényben észlelhető feszültségek.

„Eötvös Károly nagy beszédét úgynevezett deákferences, zsinóros attilában mondotta el, amint hogy mindenkor nagy híve volt Deáknak, ennek a dunántúli származású, tempós, szenvedélymentes politikusnak, akiről egy egész korszakot neveztek el Magyarország történetében. Eötvös szerette a Deák Ferenc gesztusait is utánozni bölcselkedésben, nyugalomban, táblabíró modorban”³ – festi meg Krúdy kissé pátozatosan Eötvös figuráját az eszlári perről írott könyvében. Hangvétele azonban nem meglepő, hiszen főként a húszas évek második felétől kezdődően az író különös érdeklődéssel fordult Eötvös személye felé, akit ő maga is a századvég egyik meghatározó alakjának, az elmúlt kor megtestesítőjének látott: „Mikor Eötvös Károly ment el, azt írták róla a meghatott tollak, hogy az utolsó táblabíró ballag el az ősök által kitaposott országúton.”⁴

Krúdy meglehetősen karakán, ugyanakkor kissé ironikusra is hangolt politikus figurája viszont még inkább a korszak allegóriájaként válik izgalmassá, hiszen a szövegekben megjelenő, kimagasló kvalitású történeti személy, az utókor fölé magasodó példakép egyszerre

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság programjának szakmai támogatásával készült.

² Krúdy Gyula: *Álmoskönyv*, Kalligram, Pozsony, 2008, 70.

³ Krúdy Gyula: *A tiszaezlári Solymosi Eszter*, Eötvös Károly, Magvető, Budapest, 1975, 524.

⁴ Krúdy Gyula: *Pesti album*, Polónyi Géza kalapja, Szépirodalmi, Budapest, 1920, 18.

a félmúlt, a táblabíró-Magyarország gondolkodásának és az üres meggyőződések, a kétségbeesés és a kényszerképzetek Magyarországnak megtestesülése.

A kialakított Eötvös-allegória tehát éppen az ellentmondásossága révén válik érdekessé, pláne, ha hozzátesszük azt a korban köztudomású tényt, hogy a XIX. századi magyar viszonyok közt táblabírói megbízást kapni már egyáltalán nem volt akkora megtiszteltetés, mint mikor az intézményt a magyar jogrendszerbe bevezették. Míg 1613-tól⁵ ez a tisztség a megye nemesei közül választott olyan bírókat jelölt, akik a megyei ítélőszéken nemesek és nem nemesek fölött egyaránt ítélezhettek, addig a nagy számú kinevezéseknek köszönhetően az ezernyolcszázad évek első felére a rang pusztá kitüntetéssé üresedett, amelyet tényleges jogi munkakör nélküli személyek, általában fontos közéleti szereplők, politikusok kaptak jutalmul. Jól jellemzi a cím valós értékének devalválódását, hogy a Krúdy által Eötvös példaképeként beállított Deák Ferencet a Magyar Királyság mind a 72 vármegyéje saját táblabírájává nevezte ki.⁶ Míg végül az utókor e sajátos státusz elnevezését a biedermeier szinonimájaként, a rezignált, biztonságra és kényelemre törekvő mentalitás és életstílus jelölőjeként kezdte használni.

Közismert, hogy Krúdyt különösen meghihlette e kor, melynek alakjait, miliójét és visszasságait a századelő nagy stíluskavalkádjában legtöbbször némi iróniával fűszerezett nosztalgiaiával idézte fel. Bár e visszatekintések sokszor elnézőek, nem ritkán mégis határozott negatív előjellel fogalmazódnak meg írásaiban: „Ez a »történelmi osztály«, amely alatt a magyar nemességet is lehet érteni, megérett arra, hogy végképpen megszűnjön, megsemmisüljön, mert csak az útjában van az új időknek.”⁷ És még ha Krúdy látszólag megbocsátónak is tűnik: „a tizenkilencedik századbeli magyar táblabírák [...] bár körömszakadtáig tartották vármegyéjüket, belenyugodtak Kossuthba, megalkudtak Deákkal a haza és a nemzet egysége érdekében.”⁸, sorai közt akkor is tisztán olvashatóak a kor gondolkodása fölött érzett csalódás tapasztalatai.

Mindemellett érdekes, hogy a kritikával illetett időszak megtestesítőjeként azonosított Eötvös, konkrét szereplőként, még ezekben a szövegekben is pozitív figura marad. Sőt, egyes esetekben, ha például a szerző éppen a modern kor zaklatott életritmusáról, érdektelenségéről ír epés megjegyzéseket, a kiváló memóriájú, jó kiállítású, fegyelmezett, munkabíró, következetes Eötvös karakterében formálja meg a romlott világ vágyott ellenpólusát: „Még az se tette patriarkálisabbá az Andrássy utat, hogy az Abbázia sarokablakából R. Eötvös Károly fekete selyemsapkáját vagy göndör báránybőr süvegét lehetett szemügyre venni. Itt ült trafikra festett, csibukozó török példájára a »vajda«. Olykor savanyú bort ivott csevicés, zöld üvegből, különösen olyankor, ha vidéki vendége kedvéért tovább maradt el a Próféta utcából.”⁹ Az

⁵ Vö. Magyar katolikus lexikon XIII. (*Szentl-Titán*), Főszerk. Diós István; szerk. Viczián János, Szent István Társulat, Budapest, 2008, 573.

⁶ Bölöny József: *Magyarország kormányai 1848–1975 (Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltár- és történelmi forrástudományok 2., III. A kormánytagok személyi adatai, Akadémiai, Budapest, 1978, 226.*

⁷ Krúdy Gyula: *A tiszzaeszlári Solymosi Eszter*, A holt utazónó mesemondásai, Magvető, Budapest, 1975, 275.

⁸ Vö. Krúdy Gyula: *Pesti album*, Polónyi Géza kalapja, Szépirodalmi, Budapest, 1920, 20.

⁹ Uo., 334.

eötvösi attribútumok¹⁰ valóságos gyűjteménye e bekezdés, mely az író más, biedermeiertől megihletett szövegeit idézi eszünkbe, ahol az úri kényelem és a mértékletesség szintén feltétlenül meghatározó értéként érvényesül, és amellyel szemben a tomboló, ágaskodó élet¹¹ ábrázolása éppen az értékvesztéséget hivatott tudatosítani.

A szöveget tovább olvasva aztán, Krúdyra oly jellemzően, e két világfelfogás közt létrehozott distancia irodalmi példák révén is kiépül. Ahol, mint két véglet, az eötvösi oldalon a Vajda híres balatoni írásai, a másikon a világiáró, felfedező Sven Hedin tudósításai állnak: „A kávéház egyik részében a báránysüveges veszprémi fiskus még mindig a Balaton körül utazgat, mikor a kávéház Nagykörút felőli oldalán már Sven Hedin ázsiai bolyongásai se keltenek különösebb feltűnőséget. [...] R. Eötvös Károly szűzdohány füstje már alig töri át a kávéház levegőjét, a modern eszmék harcosainak portorikói és trabukói szagosítják be az atmoszférát.”¹²

De Krúdy a hagyományok és a modernség ütközőpontjait máshol is igyekszik Eötvössel kapcsolatos irodalmi párhuzamok révén érzékletessé tenni. A *porban* című, Török Gyuláról és az irodalmi generációk jellemzőiről írott elmélkedésében, ahol még direkter módon konfrontálja a régi világnak és a legújabbaknak az irodalmi formáit, szintén a mesterek, atyák generációjába sorolja az öreg Vajdát: „Már Jókai sem tetszik mindig, Mikszáth nem elég költő, Herczeg nem színes, Ady jön trombitálva, mint egy patkányfogó, és mögötte egy nagy csapat. Kuriózusként olvassuk Tolnai Lajos és Eötvös Károly regényeit.”¹³

Feltűnő, hogy bár Krúdy gyakran sorolgatja Eötvös legkitűnőbb tulajdonságait, azok közül, legfőbb jellemzőként a mesemondó kedvét igyekszik hangsúlyozni. „R. Eötvös Károly a messziségből mindinkább hasonlatossá leend ama régi magyar figurákhoz, akik Kossuth elmúlása után más híján mesemondásból, fantasztikumból, történelmi anekdotából, szép hazugságokból éltek. [...] mindig előkeresett a valóságból egy mustármagnyi igazságot, amelyhez hozzákötötte magyaros, táblabírós fantáziája pókfonalait”¹⁴ – olvashatjuk a tiszzaeszlári perről írott folytatásos történet keletkezése előtt öt évvel megjelent visszaemlékezésben. Az idézett szövegrész, maga a múltba révedés gesztusa, már önmagában implikálja azt az elnéző olvasói magatartást, amellyel a nosztalgiaikat általában szemlélni szokás, ám a szerző a mesélőről szóló meséjével minderre rájátszva még meg is duplázza ezt az elvárást, mely így vonatkozik egyrészt Eötvös elbeszéléseire, a nosztalgia tulajdonképpeni tárgyára és magára a szerzői emlékezőképesség esetleges botlásaira is. Mindezzel pedig Krúdy jó előre jelzi a tiszzaeszlári könyvét is átható, alapvető történetmesélői attitűdöt.

¹⁰ Eötvös kávézási szokásait és csibukját Krúdy a kor nagy különce, Vay Sarolta (gróf) szájába adva is elmeséli a *Kérek egy feketét* oldalain: „Eötvös Károlyt csibukjával és kis csészéjével a kirakatba ültették az Andrássy úton [...] akkor volt minden rendben, amikor az emberek azon vitatkoztak, hogyan kell a jó feketekávé főzni.” Ld. Krúdy Gyula: *A gyomor örömei*, Kérek egy feketét!, Magvető, Budapest, 1994, 492.

¹¹ Vö. Krúdy Gyula: *Pesti album*, Szent Terézia utcái, Szépirodalmi, Budapest, 1985, 334–335.

¹² Uo. 335.

¹³ Krúdy Gyula: *Irodalmi kalendárium*, Török Gyula, A porban, Szépirodalmi, Budapest, 1989, 628.

¹⁴ Uo., 191.

A pör

A *tiszaeszlári Solymosi Eszter* történetet eredetileg 1931 tavaszától közölte a *Magyarország* 101 részletben, de csak jóval később, 1975-ben jelent meg kötetben. Az Eötvös Károly *A nagy per, mely ezer éve folyik és még nincs vége* című könyvét alapul felhasználó, történeti igényű munka valóságosságát egy jegyzetében maga az író nyomatékosítja, aki viszont rögtön ugyanott kitér a saját, fantáziaszüleménynek tűnő kiegészítéseinek magyarázatára is. „Éppen abból a szempontból íródtak ezek az itt-ott regényesnek is látszó feljegyzések, hogy sok, eddig ismeretlen és érthetetlen dolgok megmagyarázatnak velük, s így ötven esztendő távlatából kiegészítsük Eötvös Károly írói munkának is elsőrendű ügyvédi emlékiratát. – *A szerző.*”¹⁵

A történetben szereplő sztárügyvéd Eötvös, a fent említett példákhoz hasonlóan ebben a többek által a dokumentumregény műfajába sorolt írásban¹⁶ is a regényhősökhöz hasonló tónusban van megfestve. Sejtetett viszonya a vak Stern elbűvölő feleségével, a közösségi életben bemutatott Alvinczi Eduárd-os allűrjei mind kimozdítják figuráját a sziklaszilárd meggyőződések mentén munkálkodó szakember szerepéből és áttemelik őt a Krúdy-regényvilágok már jóval elnézőbb életterébe. Mindehhez persze hozzátartozik, hogy bár az író már egész fiatalon is foglalkoztatta a legendás Vajda alakja, a róla kialakított regényes képet¹⁷ csak az eszlári per megírásának idejére csiszolta véglegesre. Ekkorra vált Krúdy Eötvöse a táblabíróvilág szellemiségének krónikájává.¹⁸ „Eötvös Károly életvilága a legszebb és legérettebb a tiszaeszlári pör idején volt. Ekkor volt egész férfi. Betegség, gyöngeség, szeszély és félelem nélküli, egész ember. Elméje frissessége vetélkedett testi frissülségével. Hódító volt, Napóleon.”¹⁹

Jellemző azonban, hogy Krúdy valós és stilizált vonásokat összemosó szövegeiben főként a közélettől visszahúzódnó, kávéházban anekdotázó regényíróval foglalkozik. Bár könnyen ráakadhatunk más, a politikai pályafutásra vonatkozó rövid utalásokra, többször feltűnik pél-

¹⁵ Krúdy Gyula: *A tiszaeszlári Solymosi Eszter*, A „Fehér Hattyú” lovagjai, Magvető, Budapest, 1975, 15.

¹⁶ „Regénynek túl valóságos, szociográfiának túl regényes. A leghelyesebb talán korrajznak nevezni.” Ld. Lázár István: *A tiszaeszlári Solymosi Eszter*, in *Valóság* 1975/11, 94. De például a Magvető is a *Tétnyek és tanúk* sorozatában adja ki a művet.

„Ami Eötvösnél vallomás, tény, meditáció, adat, azt Krúdy történelmi nézi, összevon, áttemel, egy-egy figurát-részletet kinagyít, mást elhagy. Minderre ma azt mondjuk: a dokumentumok szabad kezelésével tényregényt ír.” Sándor Iván: *A tiszaeszlári Solymosi Eszter*, *Krúdy Gyula regényes korrajza*, in *Magyar Nemzet* 31/169, 13.

¹⁷ „Megtermett férfiú volt R. Eötvös Károly is, igaz, hogy még nem potrohos és kopasz, amint a mai nemzedék emlékezne rá, hanem dús fürtökkel ékesített, testhezálló, magyaros szabású ruhát viselő, költői tekintetű férfiú, amint a fiatal Kisfaludyt látjuk a régi dunántúli arcképalbumokban”. Olvassuk a visszaemlékezést a *Daliás függetlenségi követek* oldalain. Krúdy Gyula: *Pesti album*, Tiszaeszlár az ötvenedik évforduló távlatából, A daliás függetlenségi követek, Szépirodalmi, Budapest, 1985, 503–504.

¹⁸ „Eötvös Károly ebben az időben még többnyire csizmában és szűk magyar nadrágban, Deák Ferencről nevezett térdig érő, zsinóros kabátban, csokorra kötött, rojtos nyakkendőben, nyitott gallérban mutatkozott a külvilág előtt [...] Az öregségére oly félisteni flegmájú Eötvös Károly többször is megdöngötte az asztalt, mint erről a hivatalos história tud. Mindig volt kéznél egy-két régi példája, öreg táblabírók vagy nemzeti, többnyire dunántúli régi nevezetességek, akikre vitáiban hivatkozhatott.” Uo., *Hogyan védett Eötvös Károly?*, Szépirodalmi, Budapest 1985, 511.

¹⁹ Krúdy Gyula: *A tiszaeszlári Solymosi Eszter*, Eötvös Károly, Magvető, Budapest, 1975, 519.

dául a Fiume Kávéház is mint fontos közéleti tér,²⁰ Krúdyt elsősorban mégis a szinte apolitikus, idős Eötvös érdeklí, aki a huszadik századra már végleg a szépirodalom felé fordult. Ez, a szövegekben feltűnő Eötvös-kép ráadásul több hasonlóságot is mutat a történeti Eötvös Károly alakjával, aki mandátumai lejártával, 1905-től 1916-os haláláig szintén a szépírást helyezte előtérbe a társadalmi szerepvállalással szemben. A húszas-harmincas évek fordulójáról visszapillantva pedig a kor politikai áramlataival és jogi vitáival már azonosulni nem tudó Eötvös már joggal tekinthető a konzervativizmus ideáljának. Nem is meglepő, hogy Krúdy a *Zempléni (Imrey) Árpád* című írásában a modern (nyelvészeti) elméletek ellenlábasként tünteti őt fel: „Tóth Béla mondogatta abban az időben –, az ugorok csak maradjanak meg a maguk tavas hazájában, van elég kenyérpusztító Nagy-Magyarországon. R. Eötvös Károly, akinek ugyancsak zamatos mondásait vásárfiaként hordozták Magyarországon: szintén nem rajongott az új atyafiségért; az urálikért, mongolokért, török-tatárokért.”²¹

Eötvös Károly és a Krúdy Gyulák

„A nagyapám házában sok minden tudnivaló elhangzott az eszlári vérvádról. Ezeknek az emlékeit is megtalálja itt-ott az olvasó e feljegyzésekben.”²²

1882. április 1-jén délben eltűnt Solymosi Eszter. 1883. június 20-tól augusztus 3-ig lefolyt a végtárgyalás. A Poszler György által²³ a salemi boszorkányperekhez és a Dreyfus-ügyhöz hasonlított tisztaeszlári eset Magyarország történetének leghírhedtebb pere, ennek megfelelően hatalmas mennyiségű kommentár is született vele kapcsolatban, mind jogi, társadalomtudományi, mind irodalmi szempontból. A történeteket a legkülönbözőbb szempontok alapján feldolgozó művek legkiterjedtebb bibliográfiáját Kövér György *A tisztaeszlári dráma*²⁴ című 2011-es írása közli. Kövér monográfiája társadalomtörténeti szemszögű, az ügyvel kapcsolatban felmerült ellentmondásokat az adott társadalom mikroközösségének sajátosságai felől magyarázva próbálja feloldani. A kérdésről szintén a közelmúltban, 2017-ben született másik monográfiát Blutman László jegyzi, ő *A rejtélyes tisztaeszlári per*²⁵ című könyvében viszont szigorúan jogtörténeti szempontok alapján vizsgálja újra az esetet. A vonatkozó irodalomtörténeti anyag felhasználása mellett e két munka nyújthatja a legtöbb segítséget a Krúdy család perben betöltött szerepének vizsgálatakor.

Tudható, hogy a Krúdy család, a nyíregyházi társadalom meghatározó jelentőségű, jogi pályán elhelyezkedő tagjaként szintén részese, érintettje volt az eseményeknek. A legidősebb Krúdy Gyula a kiegyezés után vármegyei főügyészként kapott állást Nagykállón, Szabolcs ak-

²⁰ „minden társadalmi és politikai kérdésben döntő szerepe van a »Fiume« közvéleményének. R. Eötvös Károly, Hentaller Lajos, Pázmándy Dénes, Komjáthy Béla, Olay Lajos, az akkori nevezetesebb függetlenségi követek itt keresik a kedvező néphangulatot”. Uő: *Egy krónikás könyvéből*, Egy boldog korszak Budapest történetéből, Zubovics Fedor, aki Pesten is oroszlanokra vadászott, Szépirodalmi, Budapest, 1987, 341.

²¹ Uo., 376.

²² Krúdy Gyula: *A tisztaeszlári Solymosi Eszter*, Előhang, Magvető, Budapest, 1975, 24.

²³ Poszler György: *Salemi vérvád? – eszlári boszorkány? (töredékek – Tisztaeszlárról – Sándor Ivánnak)*, in *Forrás* 2005/3, 23–27.

²⁴ Kövér György: *A tisztaeszlári dráma*, Társadalomtörténeti látászögek, Osiris, Budapest, 2011.

²⁵ Blutman László: *A rejtélyes tisztaeszlári per*, Osiris, Budapest, 2017.

kori székhelyén, tőle vette át a stafétát a fia, aki már Nyíregyházán alapított ügyvédi irodát és vált ennek köszönhetően a város legtöbb adót fizető polgárainak az egyikévé. Melynek egyenes következményeként pedig a város képviselőtestületének is a tagja lehetett. Így történt, hogy az egyébként szintén jogi pályára szánt, legifjabb Krúdy Gyula gyermekként a saját bőrén érezkelhette a várost, a családot átható feszültséget.²⁶ Ahogy ő maga elmondta, a per neves résztvevői rendszeres vendégei voltak a Krúdy-háznak: „A nagyapám házán címer volt, fiókáit etető pelikán a címerben: ügyvéd volt a katonás magatartású öregúr, de ügyvédség helyett jobban szeretett politizálni. A Szabolcs megyei 1848/49-es honvédek elnöke és a függetlenségi párt vezére volt. Sokan megfordultak a házában a nevezetes férfiak közül, akik az eszlári vérvádat erősítették vagy tagadták. [...] Miután félig-meddig a nagyapám házában nevelkedtem: sok mindent hallottam és láttam gyerekfejfel, gyerek szemmel.”²⁷

Maga Eötvös Károly *A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége*²⁸ című munkájában ugyan nem tér ki a famíliával való kapcsolatára, annál nagyobb kedvvel revidálja viszont azt a legifjabb Krúdy. Hogy a fennálló közvetlen kapcsolatot hangsúlyozza, rövidke anekdotáiban beszámol például az id. Krúdy Gyula és az utolsó táblabíró baráti viszonyáról is: „a Magyar Koronához címzett gyógyszerár sarkán, ahol a városi intelligencia találkozni szokott, aznap, amikor a kis Scharff Móric szemébe mondta az apjának, a nagy szakállú templomszolgának, hogy a kulcslyukon át látta, amikor Solymosi Eszter nyakát elvágták, R. Eötvös Károly belekapaszkodván a nagyapám kabátjának a gomblyukába, így kezdett beszélni: – Veszprémi fiskus koromban történt...”²⁹ Az id. Krúdy szerepeltetésének célja azonban nem pusztán a család ázsiójának, hírnevének öregbítése, nem csak arról van szó, hogy az író örökre beakarná csatolni a Krúdy jogászdinasztiát Magyarország valaha volt legnagyobb hírű perének történetébe. És nem is csak a saját történetmesélői pozícióját kívánja ezzel hitelesíteni. E poétika különleges funkciót lát el, a kor komplex jogtudományi háttérének megszemélyesítése a feladat, amelyet az író szán neki.

Jog és irodalom

A jog és irodalom határterületét érintő munkák gyakori kritikája, hogy azok nem tesznek mást, minthogy a jogi témájú irodalmi művek cselekményét és morális tanulságait összegezve tovább bővítik az eleve elavult vagy könnyen elavuló olvasatok sorozatát.³⁰ Pedig, ahogy azt Nagy Tamás is megjegyzi, „a jogi tematika jelenléte (a jogászság az igazságszolgáltatás, egyes jogi problémák ábrázolása) vagy a jogra, a jogrendszerre és annak kérdéseire – legyen az kodifikáció vagy büntetőjogi reform – vonatkozó esetleges szerzői álláspontok kibontása [...] korántsem jelenti a jog(tudomány)i szempontokat is mozgósító értelmezések lehetőségének végpontját.”³¹

²⁶ Vö. Katona Béla: *Krúdy Gyula pályakezdése*, A Krúdy család, Akadémiai, Budapest, 1971, 22–40.

²⁷ Krúdy Gyula: *A tiszaezlári Solymosi Eszter*, Előhang, Magvető, Budapest, 1975, 23–24.

²⁸ Eötvös Károly: *A nagy per, mely ezer éve folyik és még nincs vége* I–III, Eötvös Károly Munkái X–XIII., Budapest, 1904.

²⁹ Krúdy Gyula: *Irodalmi kalendárium, Írói arcképek*, A Vajda, Szépirodalmi, Budapest, 1989, 195.

³⁰ Vö. Nagy Tamás: *Egy arkangyal viszontagságai: jog, irodalom, intertextualitás Hajnóczy Péter műveiben*, Gondolat, Budapest, 2018, 27.

³¹ Uo., 18–19.

A tiszsaeszlári eset feldolgozottságát, referenciális megfeleltethetőségének lehetőségeit, hatástörténetét már az irodalomtudományok területén is többen vizsgálták, ám olyan értelmezés, mely reflektált volna az események háttérében meghúzódó különleges büntetőjogi helyzetre és annak a Krúdy műben való átpoetizáltságára, még nem született. Holott igazán termékeny lehet a témára nézve például Theodore Ziolkowski módszere, aki munkáiban azt vizsgálja, miként ívelnek át jog és irodalom összefüggései bizonyos történelmi korokon, különös tekintettel azokra az időszakokra, amelyekben a jog valamilyen válsághelyzetbe jutott vagy fordulóponthoz ért, és arra, hogy mindez milyen módon tükröződik a korszak irodalmi műveiben. Értelmezései egy-egy korszak irodalmi műveinek egyfajta valóságreferens értelmezéseként rávilágítanak az adott periódus jogéletének dilemmáira és a jogi és irodalmi szövegek tényleges egymásra hatására.³² Az eszlári per ugyanis éppen egy átmeneti korszakban zajlott, mikor a még érvényben lévő szokásjog és a még ideiglenes perrendtartás egyszerre élő szabályai nem csak az egyes eljárások idejére jelentettek bizonytalanságot a bíróságok számára, de egyszerre komoly és tartós feszültséget teremtettek az ezeket alkalmazni kívánó országos és vármegyei hatóságok között is.

„És a magyar törvénykönyvet a szívemben”³³

„Aligha volt addig büntetőeljárás a magyar jogtörténetben, melyben a vizsgálat vezetőit az állítólagos törvénytelenések és hibák miatt olyan heves, tartós és nyilvános támadások érték volna, mint a tiszsaeszlári perben”³⁴ – írja Blutman László, de ugyanakkor felhívja rá a figyelmet, hogy ez a vádaskodás nagyban Eötvös „tenger mulasztást és a sok törvénytelenéget” emlegető retorikájának volt köszönhető. Mely részint a vizsgálóbíró, Bary József személyére, részint a törvényszék munkájára kívánta hárítani az ügy elfajulásának felelősségét. „A mértékadó irányzat arra épít, ha szakszerűen végezték volna el a nyomozást és a vizsgálatot, akkor nem futhatott volna tévútra az ügy.”³⁵ Holott, ahogy Stipta István is megfogalmazza: „részben a büntetőeljárás akkor hiányos és ellentmondásos szabályozása, valamint a szükséges eljárási garanciák hiánya vezetett az ügy félrecsúszásához”.³⁶

Deák Ferenc 1848. április 29-i rendelete volt Magyarországon az első perrendtartási jogszabály, amely a szóbeliség, a közvetlenség, a nyilvánosság, a kötelező védelem, az ügyfél-egyenlőség és a bizonyítékok szabad mérlegelése elvét kötelező normává tette, és az igazságszolgáltatás terén nem ismerte el a rendi különbségeket. A szabadságharc bukása után az osztrák büntető perrendtartás lépett életbe,³⁷ melynek hatályát csak az 1861-es *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok* szüntette meg, amely viszont a tradicionális jog szabályainak visszahozatalával elég tág teret hagyott a bíróságoknak a különféle jogértelmezésekre. Ezért volt jelentős szerepe 1865-től Pauler Tivadar *Büntetőjogtanának*, majd végül Csemegi Károly munkájának, aki 1871-ben kapott megbízást a büntető törvénykönyv elkészítésére.³⁸ De

³² Vö. Uo., 29.

³³ Krúdy Gyula: *A tiszsaeszlári Solymosi Eszter*, Egy úr, ki az ablakon ugrik ki, Magvető, Budapest, 1975, 322.

³⁴ Blutman, i. m., 149.

³⁵ Uo.

³⁶ Stipta István: *A tiszsaeszlári per és a korabeli büntető eljárásjog*, in *Jogtörténeti Szemle* (IV), 2012, 23.

³⁷ Vö. Mezey Barna szerk.: *Magyar jogtörténet*, Osiris, Budapest, 442–443.

³⁸ Uo.

szintén Csemegit bízta meg Horváth Boldizsár igazságügy-miniszter a bűnvádi eljárás ideiglenes szabályozásának megtervezésével, amely törvényjavaslat szövegét mint „Ideiglenes eljárási szabályzatot” 1872-ben körrrendelettel küldték meg a bíróságoknak,³⁹ hogy azt egy időre fogadják el irányadó szabályként. Ám „annak ellenére, hogy a bűnvádi eljárási szabályzatot, amelyet fedőlapjának színe után »Sárga könyvnek« neveztek el, hivatalos jogforrás erő hiányában adták ki, mégis 28 évig irányította a büntető eljárási gyakorlatot.”⁴⁰

Ami pedig az id. Krúdy Gyula viselkedésének megítélése szempontjából azért fontos körülmény, mert ezzel együtt: „A felsőbb szintű bíróságok előtti eljárás továbbra is a régi szokások szerint zajlott.”⁴¹ Az eszlári eset kapcsán legtöbbször emlegetett hiba pedig magából a büntetőeljárás inkvizitorikus és titkos jellegéből fakadt, hogy bár a védelem engedélyezve volt, csak főbenjáró ügyekben tették azt kötelezővé. „A védői jogok korlátozottak voltak; az iratok megtekintése a vád alá helyezésig csak kivételes lehetőség volt. Sürgősebb eljárási cselekményeket a vizsgálóbíró vád nélkül is teljesíthetett.”⁴² Ebben a múltba kapaszkodó, de a jelennel a saját érdekeiben már alkudni hajlandó, rendkívül összetett jogi környezetben zajlott hát a per, mely végül Eötvös Károlynak rendkívüli ismertséget és a századfordulóig kitarító országos tekintélyt szerzett. Amit most azért jegyzek meg, mert ahogy a per során még használatos Csemegi „Sárga könyv” is csak 1900-ig volt érvényben, épp úgy a Krúdy szövegek Eötvösének karrierjében is a századforduló bizonyult vízválasztónak. E párhuzamoknak köszönhetően pedig maga a táblabírókor, az azt kvázi lezáró botrányos eszlári per és Eötvös alakja megnyugtató egységbe gyúrva jelenik meg a Krúdy-szövegek tanulságait szintetizálni vágyó olvasó előtt.⁴³

A nyíregyházi ügyvédi kérvény aláírói

Az eszlári heccként is emlegetett ügy Szeffert Ede ügyész megfenyegetésével végződő epizódja, amelltt, hogy nagyszerűen világítja meg a különböző meggyőződések közt feszülő ellentétek ütközőpontjait, az incidens végén visszavonuló id. Krúdy figurájának regénybeli összetettségét is kiválóan illusztrálja. A kérdés ugyanis bonyolult, hiszen több kritika is kiemeli az idősebb Krúdy szerepét mint olyan résztvevőt, aki az igazság ellenére is ragaszkodik a rendi hagyományokhoz. Ezekben az írásokban a nagypapa a világ kerekét visszafelé forgatni vágyó negatív alakként jelenik meg. Nagy Péter például arról ír, hogy Krúdy a vérvád-ügyet csak ürügyként használja, hogy a bukott óvilág és a felvilágosult jövő közti distinkciót megte-

³⁹ Az egységes gyakorlat kialakítása végett azonban az igazságügy-miniszter 1872 májusában a Királyhágón inenni magyar bíróságokra, míg a budapesti királyi főügyész pedig az ügyészségekre nézve előírta ideiglenes alkalmazását. Blutman, i. m., 21.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo.

⁴³ Megjegyzem mindemelltt, az eszlári regény maga is említést tesz az egyik Csemegi-könyvről, a kódexről. Ha nem is túl részletesen, de egy Eötvös és Wahrmann kisasszony közt megrendezett párbeszédéből kiderül, hogy Eötvös nem visz mást a tárgyalásra magával csak az apjától örökölt sétapálcát. „- És a magyar törvénykönyvet a szívében. - Csemegit? - És Hoffmann Ede bécsi egyetemi tanár úr, Virchow Rudolf berlini egyetemi tanár úr és E. Skrzeczk berlini törvényszéki orvostani professzor úr véleményeit az eszlári hulláról.” Krúdy Gyula: *A tisztaeszlári Solymosi Eszter*, Egy úr, ki az alakon ugrik ki, Magvető, Budapest, 1975, 322.

hesse: „Az ő regénye a régi Magyarország és az új Magyarország birkózásáról szól: arról, ahogyan a vármegyei világ, a csendbiztosi világ, a nemesi gátlástalan önkény világa megsemmisül s egy új, modernebb, centralizáltabb és felvilágosultabb világ születik ebben az országban.”⁴⁴ Nagy kissé indulatos munkájában amellet érvel, hogy amíg a legifjabb „Krúdy egy pillanatil sem hagy kétséget afelől, hogy ő maga melyik oldalon áll; ugyanakkor többször is hangsúlyozza és ábrázolja, hogy saját nagyapja, a helyi potentát Krúdy Kálmán [sic! Értelemszerűen: Gyula.] a vérvád-tábor híve és egyik mozgatója volt.”⁴⁵

De még a témát feldolgozó Sándor Iván⁴⁶ is a legidősebb Krúdyt látja a regény egyik leginkább diabolizált alakjának. „[A] valóság helyett éppen előlép a szerep: amikor ezért nem veszik figyelembe a tényeket, mert a közvélemény a »megye tekintélyére« hivatkozva a nyíregyházi korszón ártatlanok eltételését követeli, és a tiltakozólevelet aláíró idősebb Krúdy szerint is csak az a lényeg, hogy ha ők egyszer kijelentettek valamit, ahhoz az akár igaz, akár nem, tartaniuk kell magukat mert »ezt kívánja a vármegye becsülete.«⁴⁷ Sándor kiemeli az 1848-49-es hajdani Honvédegyelet vezetőjének szerepét, aki elnökséget vállal azon az 1883. június 24-i megyei ülésen, amelyről tiltakozó levelet küldenek az igazságügy-miniszternek, amiért a főtárgyalás nem a vérvádat igazoló megyei közhangulat szerint vezetettik.⁴⁸

Az idősebb Krúdy is részt vesz tehát abban a vitában, amely a Szeffert Edét illető támadásokból bontakozik ki, akit azért állítanak pellengérré, mert sokak szerint a tárgyaláson nem megfelelően látta el a feladatát. A pert feldolgozó Eötvös és Krúdy is megemlíti például az esetet, mikor Szeffertet a pártoskodásáért Ónody veréssel fenyegeti. „Ónody Géza megsuhogtatta a sétatálcáját a levegőben. – Most elszámolunk, főügyész úr!”⁴⁹ A közvádloként eljáró Szeffert Ede ugyanis a vádbeszédében majdnem nyíltan elismerte, hogy a vádak alaptalannak tartja, sőt a végtárgyaláson ő maga kérte a vádlottak felmentését. Szeffert szerepe azért alakult így, mert az volt a cél, hogy még a törvényszék mondja ki a vádlottak felmentését, és ne később az ügyészségnek kelljen ejteni az ügyet.⁵⁰ Nem tudni például, hogy célzatosan vagy sem, Szeffert még szívességet is tett a védelemnek azzal, hogy saját maga nyilvánította a vádat vérváddá (vallási-rituális gyilkosság vádjává), mellyel tulajdonképpen stigmatizálta az eljárást.⁵¹ Szeffert, hogy saját kettős szerepét magyarázza, záróbeszédében arra hivatkozott, hogy célja a teljes igazság felvázolása volt, ám, ez amilyen jól hangzik, félreértést tükröz, ugyanis az „igazságot a bíróságnak kell megállapítani és képviselni.” Ehhez pedig a felek akkor járulnak legjobban hozzá, ha feladatuknak megfelelően és szabályosan ütköztetik az érveiket.⁵² A közvádlok ily módon érthető közfelháborodást kiváltó vádbeszéde után a nyír-

⁴⁴ Nagy Péter: *Elfelejtett kincsek: Krúdy Eszlárja*, in *Debreceni Szemle* 2001/3, 447.

⁴⁵ Uo., 448.

⁴⁶ Sándor Iván: *A tiszzaeszlári per és 2015*, L'Harmattan, Budapest, 2015.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Vö. Uo.

⁴⁹ Krúdy Gyula: *A tiszzaeszlári Solymosi Eszter, A főügyész utcai megtámadása*, Magvető, Budapest, 1975, 407.

⁵⁰ Blutman, i. m. 169.

⁵¹ Uo., 176.

⁵² Vö. Uo., 54.

egyházi ügyvédi kamara keresztény tagjai ülést tartottak, „és 1883. június 24-én tizenketten kezdeményezték az igazságügy-miniszternél a közvádoló visszahívását.”⁵³

Ez esetünkben azért is fontos momentum, mert, ahogy arról Kövér György tudósít, az aláírók közt ott szerepelt mindkét idősebb Krúdy Gyula neve is. Kövér egyébként ezt azért hangsúlyozza külön, mert Krúdy a regényében „nem sorolja fel a 12 aláíró, csak a kezdeményező nagyapát, aki állítólag személyesen vitte fel az igazságügy-miniszternek a levelet.”⁵⁴ Az író az esetről így emlékezik: „Ugyanekkor Nyíregyházán tizenkét ügyvéd (idősebb Krúdy Gyula elnöklése mellett) a megyeház termében vádiratot szerkesztett az állami főügyész-helyettes ellen, amely vádiratban azzal vádolják Seyffert Edét, hogy pártoskodva, megbízhatatlanul képviseli a közvádat, az igazságot, ugyanezért ennek megállapítása után a főügyész azonnali visszahívását kéri a legfelsőbb igazságügyi hatóságtól.”⁵⁵ Majd a levél szó szerinti közlése után az eset megokolásába kezd: „Miért lépett ki idősebb Krúdy Gyula, a nyíregyházi ügyvédek nesztora, eddig elfoglalt, tartózkodó, pártonkívüli álláspontjából? – Azért, mert a város és vármegye becsületéről volt már szó, nem pedig a zsidók dolgáról, amelyet amúgy is rendbe hoz majd Eötvös öcsém – mondta az elnök, akit éppen az 1848/49-es Honvédegyletnél viselt tisztsége miatt így volt szokás szólítani.”⁵⁶ Röviddel ez után az is kiderül, hogy végül hiába kardoskodott a legidősebb Krúdy. „Pauler miniszter jótállt Kornissért, a törvényszékért, a rendért és nyugalomért, de Seyffert főügyész-helyettes ott marad a helyén, ahová küldte. Id. Krúdy lángolva jött vissza Nyíregyházára.”⁵⁷

Figyelembe véve, hogy az idézett részben maga Krúdy világítja meg nagyapja döntéseinek okát: hogy a nagyapja tulajdonképpen a vármegye azon jogát védelmezi, mely szerint lemondhatná a főügyészt, ám azzal, hogy azt a miniszter nem engedélyezi, már nemcsak a Seyffert-ügybe avatkozik be, hanem a vármegye hatáskörébe tartozó kérdésbe is. Ennek pedig vajmi kevés köze van az idősb Krúdy vallási meggyőződéséhez.

Más szóval ez a vita alapvetően jogi szempontok alapján alakul ki, érinti elsősorban a tisztázatlan magyar viszonyokat és így tulajdonképpen kritikája is a kornak, amely hagyta, hogy az indulatok így elfajuljanak, idősb Krúdy pedig ennek, a kor elmaradt jogrendszerét pellengérré állító vitának a szócsöve. A nagyapa viselkedése tehát egyrészt felhívja a figyelmet, hogy a szabályozások azért hibásak, mert nem szabnak egyértelmű határt az országos és a vármegyei hatóságok hatásköreinek, másrészt pedig kiáll ellene, mert az német. „A német istenit! – mondta, és a legkedvesebb unokáját is megnadrágolta idősebb Krúdy Gyula. Mert haragjában mindenkit németnek szidott. Még a zsidót is. A németre haragudott leginkább e világon.”⁵⁸

Tudjuk, hogy az öreg Krúdy, a negyvennyolcasok elnöke számára ellenszenves volt minden, ami osztrák vagy német, de az író itt is tovább utal, a fentebb részletezett jogtörténeti változásokra, melyek bár folyamatosan új és új formában, de valamelyest mégis magukkal vitték a német jog elveit. Tehát az ügymenet tisztaságának a megőrzése nem valamiféle refle-

⁵³ Vö. Uo., 176.

⁵⁴ Kövér, i. m. 526.

⁵⁵ Krúdy Gyula: *A tisztaeszlári Solymosi Eszter*, A tárgyalási termen kívül is történeket nevezetes események, Magvető, Budapest, 1975.434–435.

⁵⁶ Uo., 437.

⁵⁷ Uo., 438.

⁵⁸ Krúdy Gyula: *A tisztaeszlári Solymosi Eszter*, Előhang, Magvető, Budapest, 1975, 24.

xes ragaszkodás a vármegyei rendszerhez, hanem egy ennél sokkal mélyebb összefüggés felismerése. Magyarország legélesebb vitái a korban a szokásjog és az ideiglenes perrendtartás szabályai közt eligazodni próbáló Vármegye és Királyi Törvényszék közti viszonyban és harcokban csúcspontok ki. Ezt a helyzetet látja át az idősebb Krúdy, és ezért próbálja képviselni a Vármegye és végső soron a német hatástól való mentesség érdekeit. Mikor azonban a felsőbb döntés ezt ellehetetleníti, háttérbe vonul, és tevélegesen már nem is vesz részt a pereseményekben. Ezen a ponton pedig meglehetősen hasonló egymáshoz a Honvédegylet elnöke és a Vajda. Hiszen, ahogy ez a forduló jelenti a megálljt a legidősebb Krúdy számára, úgy Eötvös pályafutása is itt éri el tetőpontját, ami ebben a jogi szempontú kontextusban azt is jelentheti, hogy az utolsó táblabíró nevével fémjelzett korforduló áttételesen megegyezik a modernet az ótól elválasztó, tulajdonképpeni századfordulóval. Ezt az elképzelést erősíti az a talán Krúdy által is jól ismert tény, hogy a per során alkalmazott, oly sok bonyodalmat okozó Sárga könyv a tizenkilencedik századdal kéz a kézben kivonulva veszítette hatályát, hiszen a felelősök 1900. január 1-jén hirdették ki az új, 1896:33. tc.-ként ismert bűnvádi perrendtartást.

